

RECENZJE

PAWEŁ PISTELOK*

Uniwersytet Śląski w Katowicach,
DOI: 10.26485/PS/2018/67.1/9

Iwona Sagan, *Miasto. Nowa kwestia i nowa polityka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2017, ss. 245.

Polski Czytelnik rocznie dostaje do rąk co najmniej kilka książek prezentujących socjologiczną perspektywę patrzenia na miasto. Na uwagę zasługują chociażby te spośród nich, które podejmują problematykę społecznego funkcjonowania przestrzeni publicznych [Bierwiaczonek, Lewicka, Nawrocki, 2012; Dymnicka 2013; Smagacz-Poziemska 2015; Bierwiaczonek 2016], czy kreślą historyczną perspektywę kształtowania się miejskości [Kubicki 2016]. Jeśli idzie o polityczność miasta, na wyróżnienie zasługują między innymi prace Mateusza Błaszczyka [2013] czy Macieja Kowalewskiego [2016].

Polityka miejska *sensu stricto* długo nie była jednak oczywistym obszarem zainteresowania decydentów na szczeblu krajowym. Zmienia się to w wymiarze regionalnym – na wyróżnienie zasługują niektóre województwa, np. śląskie czy łódzkie, które przyjęły własne koncepcje regionalnej polityki miejskiej. W strukturze regionalnych programów operacyjnych miasto jako priorytet wprost pojawia się bodaj jeden raz. Rząd dopiero w 2015 roku przyjął dedykowany miastom dokument Krajowa Polityka Miejska 2023, który stawia sobie za cel rozwój miasta sprawnego, spójnego, zwarteo i zrównoważonego, konkurencyjnego oraz silnego [Uchwała nr 198 Rady Ministrów... 2015: 15]. Drogą do tego ma być między innymi kształtowanie przestrzeni, partycypacja publiczna, rewitalizacja czy zarządzanie obszarami funkcjonalnymi. Są to tematy, które w swojej najnowszej książce podejmuje Iwona Sagan.

* Mgr, Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, Obserwatorium Polityki Miejskiej; e-mail: ppistelok@irm.krakow.pl; adres do korespondencji: 30-015 Kraków, ul. Cieszyńska 2.

Autorka omawianej publikacji jest geografem, profesorem Uniwersytetu Gdańskiego – zajmuje się między innymi zagadnieniami społecznego i ekonomicznego rozwoju obszarów metropolitalnych, identyfikacją terytorialną i specyfiką miast postsocjalistycznych. To właśnie jej polskie studia miejskie zawdzięczają koncepcję reżimu miejskiego [2000].

Omawiana pozycja jest, jak pisze sama Autorka, rezultatem teoretycznych i empirycznych fascynacji oraz przekonania, że polityka miejska stanowi klucz do różnych wymiarów fenomenu miasta [s. 9]. Choć poparta doświadczeniem praktycznym, jest w swej treści opracowaniem wyłącznie teoretycznym. Cel stanowi „ukazanie złożonej natury procesów, w wyniku których współczesne miasta pełnią rolę kluczowych struktur terytorialnych w rozwoju globalnym, regionalnym i lokalnym” [s. 206]. Narrację książki charakteryzuje perspektywa relacyjna, zakładająca relewantność czynników przestrzennych i społecznych [Smagacz-Poziemska 2015]. W książce wyróżnić można następujące części: wstęp, dwuczęściowy segment merytoryczny, zakończenie, bibliografię oraz indeks nazwisk. Już na pierwszy rzut oka zauważalny jest więc jej czytelny układ, często spotykany w pozycjach o charakterze przeglądowym.

Część pierwszą poświęcono teoretycznym ujęciom polityki miejskiej i jej różnym wymiarom. Polityka miejska według Iwony Sagan to, jak czytamy w rozdziale pierwszym, zespół działań mających na celu rozwiązywanie problemów pojawiających się w rezultacie zachodzących w mieście procesów rozwojowych, ale to też zabiegi, które ów rozwój wspierają [s. 17].

W drugim rozdziale relacyjność procesów decyzyjnych kształtujących politykę miejską zilustrowana została pojęciem governmentality, uznającym wewnętrzną logikę systemu, a zatem relatywny charakter definiowania jej celów [s. 23–24]. Pluralistyczny agonizm to według Badaczki szczególnie przekonujący, ale i wymagający model prowadzenia polityki miejskiej w rzeczywistości postsocjalistycznej Polski [s. 33]. Zadaniem polityki miejskiej jest w tym przypadku łagodzenie naturalnych antagonizmów powstających między jej aktorami. Koreponduje to zresztą z koncepcją reżimu miejskiego, wprowadzonego do literatury właśnie przez Iwonę Sagan. Warto podkreślić, że Autorka stale wykazuje czujność i referując najbardziej nawet nośne koncepcje, zwraca uwagę Czytelnika na ich niedostatki i potencjalne niebezpieczeństwa [s. 28–29].

Wartością rozdziału poświęconego problematyce zarządzania jest czytelny schemat pokazujący, jak zmieniał się cel polityki miejskiej, ewoluując od problemów społecznych do rozwoju gospodarczego [s. 38]. Z kolei rozdział dotyczący przywództwa politycznego zwraca uwagę podkreśleniem dialektyki wiążącej ze

sobą przywódcę i przewodzonych [s. 55]. Autorka identyfikuje silny w Polsce mandat lokalnych włodarzy – mimo formalnej bezpartyjności, często uwikłanych politycznie [s. 59–60] – podkreślając też znaczenie lokalnego kontekstu dla stylu sprawowanej władzy [s. 58].

W rozdziale piątym poruszamy się już w obszarze polityki miejskiej jako takiej. Charakteryzując główne cele dokumentu KPM 2023, Iwona Sagan zwraca uwagę, że pośród wątków budujących obraz postulowanego rozwoju kraju zabrakło zasadniczej kwestii mieszkalnictwa. Tymczasem „Aktywna polityka mieszkaniowa w dużym stopniu kształtuje społeczny wymiar przestrzeni miejskiej, a w konsekwencji – jej jakość” [s. 74]. Sprawa ma zatem znaczenie strategiczne z punktu widzenia jakości życia (nadrzędnego przecież celu KPM), a jej brak w dokumencie jest „rezygnacją ze sprawnego narzędzia kształtowania pożądanych struktur społecznych” [s. 208]. Poznajemy też swoisty kanon problemów regionalnych, wśród których do najpilniejszych, zdaniem Autorki, należą, m.in. demografia, przemiany modelu konsumpcji zbiorowej czy rozwój obszarów metropolitalnych. Podobne rekomendacje i wyliczenia kończą część pierwszą recenzowanej książki.

Część drugą poświęcono „nowej kwestii miejskiej”. Otwierają rozdział wyróżniający się największym naciskiem na porządkowanie rozmaitych kwestii – definicyjnie i problemowo – stąd też jest najobszerniejszy i najbardziej chyba socjologicznie „nasycony”. W kontekście specyfiki mieszkalnictwa – czytamy – zasób ten stanowi wartość nie tyle nominalną, co symboliczną, bo odpowiednie warunki zamieszkania bywają „przepustką” do pewnych kręgów społecznych [s. 82]. W tym sensie mieszkalnictwo ma swój udział w kształtowaniu społecznych struktur przestrzennych, a zaniedbania ujawniają się w postaci gentryfikacji czy zjawiska *gated communities*, które dla Autorki stanowią swoisty papierek lakmusowy jakości polityki miejskiej [s. 97]. Na uznanie zasługuje dokonane tu wprowadzenie do zagadnienia rewitalizacji. Czytamy, że partycypacja społeczna „z trudem znajduje należne miejsce” w planowaniu tego rodzaju działań [s. 107]. Zamykając tom, Autorka zasugeruje jeszcze, że rewitalizacja w obecnie wdrażanej postaci stanowi prostą drogę ku gentryfikacji [s. 209]. Lektura książki nasuwa wnioski, że gentryfikacja stanowi efekt decyzji władz samorządowych lub raczej ich braku [s. 125]. Zjawisko *new build gentrification* staje się w publikacji pretekstem do opowiedzenia, jak przestrzeń sama może zacząć działać wykluczająco [s. 123] – jest to ważne o tyle, że w niniejszej pozycji nie wyodrębniono dla miejskiego kontekstu tej problematyki osobnego rozdziału.

Omawiając kwestię miejskich przestrzeni publicznych, Autorka znów dokonuje koniecznego uporządkowania definicji, bowiem, jak zauważa, w dyskursie

potocznym pojęcie to zatracą swe właściwe znaczenie. Zasygnalizowany został również problem komercjalizacji [s. 136–137], powrotu ulicy [s. 140] oraz potencjału miejsc związanych z kulturą, jak muzea i biblioteki [s. 143–144] – który to temat obszernie omówiła Małgorzata Dymnicka [2013]. Rozdział kończy się zarysowaniem problemu bezdomności [ss. 145–146].

Rozdział siódmy zawiera omówienie szeroko pojętego „prawa do miasta”, dziś często traktowanego jako slogan czy kolejna „pusta znacząca” [s. 151]. Hasło zaproponowane przez Henri Lefebvre’a stanowi punkt wyjścia do nakreślenia perspektywy marksowskiej, w której polityka miejska polega na łagodzeniu skutków ubocznych kapitalizmu [s. 148]. Znowu należy dostrzec odwołania do relacyjności w rozumieniu przestrzeni [s. 149–150]. Ruchy społeczne Badaczka charakteryzuje w kontekście ich nowych form i zauważa, że współcześnie trudno oddzielić je od ruchów miejskich [s. 155] – środowisko miejskie bowiem w sposób szczególnie sprzyja terytorialnym manifestacjom konfliktów na tle klasowym czy tożsamościowym [s. 155]. Dalej omówiono problematykę współpracy międzysektorowej – co do zasady model współzarządzania pozytywnie wpływa na proces realizacji zadań publicznych, lecz wiązać się to może także z utratą kontroli nad jego jakością. Tutaj Autorka identyfikuje pole dla działania w duchu koncepcji *good governance* [s. 161].

Rozdział poświęcony partycypacji otwiera znowu konieczne wyjaśnienie niuansów terminologicznych. Dowiadujemy się z niego, czym różni się partycypacja społeczna od publicznej, choć na ich tle brakuje nieco dookreślenia znaczenia partycypacji „obywatelskiej” [s. 167]. Ujawnia się przy tym wewnętrzna spójność pracy – pokazano bowiem między innymi, jak partycypacja jest postrzegana z perspektywy, omówionych już wcześniej w publikacji, demokracji deliberacyjnej lub radykalnej. Autorka podkreśla, jak ważną płaszczyzną współdziałania jest planowanie przestrzenne, przestrzegając jednocześnie przed zbytnim optymizmem w podejściu do instrumentu konsultacji.

Rozdział dziewiąty traktuje o metropolizacji i zmianie podejścia w opisie rozwoju miasta: już nie kryterium liczbowe stanowi wyróżnik aglomeracji, a faktyczne powiązania funkcjonalne między ośrodkami [s. 179]. Przywołana została koncepcja „klasy kreatywnej” Richarda Floridy, choć brakuje w tym miejscu wzmianki o fali krytyki, jaka swego czasu spadła na autora. Omawiając reformy systemu miejskiego w Polsce z lat 70. XX w., Badaczka zastanawia się, czy do dziś nie jest odczuwalny brak „mechanizmów i tradycji prowadzenia wspólnej polityki rozwoju miast w układach ponadlokalnych” [s. 182]. Podrozdział kończy znakomite stwierdzenie, że miasta unikające współpracy mogą wygrywać bitwy

o prymat w środowisku lokalnym, lecz przegrywają w walce o naprawdę istotną pozycję w skali całego kraju [s. 186].

Następnie Autorka wskazuje na asymetrię region–metropolia, niejako identyfikując zjawisko, które Bohdan Jałowiecki nazwał „odklejaniem się metropolii” [s. 201]. Nie należy utożsamiać różnic między obszarami centralnymi i ościennymi ze stagnacją czy degradacją – polityka miejska ma skupić się na umiejętnym zarządzaniu różnorodnością, a nie niwelowaniu tego, co stanowi o istocie regionu [s. 204]. Tenże wniosek kończy drugą część opracowania.

Dalej Iwona Sagan czytelnie podsumowuje omówione wątki, pracę zamykając obszerną bibliografią i indeksem nazwisk. Z lektury płynie wniosek, że najistotniejszym zadaniem stojącym przed podmiotami formułującymi cele polityki miejskiej winno być przewyciężenie niskiego poziomu kultury politycznej i partykularyzmów sprawiających, że współpraca między aktorami kojarzy się z groźbą utraty wpływów w środowiskach lokalnych.

Książka Iwony Sagan – co należy uznać za jej ogromny walor – w znakomity sposób porządkuje wiedzę, i choć zapewne nie była pisana z intencją popularyzatorską, ze względu na kompozycję i klarowność wywodu nosi cechy takiej właśnie publikacji. Udało się przy tym uniknąć, koniecznych w takich przypadkach, uproszczeń na poziomie treści. Imponująca bibliografia, obok dzieł dla studiów miejskich kanonicznych, zawiera także pozycje najaktualniejsze. Większość poruszonych tu wątków nie bez racji spięta została klamrą neoliberalizmu, a Autorka każdorazowo wykazuje, co przyjęcie tego paradygmatu oznacza dla poszczególnych problemów polityki miejskiej. Jak już zostało nadmienione, jest to praca spójna wewnątrznie, w której co chwila powracają i nawiązują do siebie pewne motywy. Pozwala to zilustrować wewnętrzne powiązania rozmaitych procesów i ukazać relacyjność „kwestii miejskiej”. Iwona Sagan nie ukrywa, że tematy składające się na książkę, podejmujące różne aspekty studiów miejskich, stanowią wybór autorski, co zresztą należy uznać wyłącznie za walor tego opracowania. W wielu miejscach Autorka korzysta ze swojego wcześniejszego dorobku i gdzieś tam przyznaje, iż wykorzystuje obszerne fragmenty własnych opracowań. Praca jest więc także podsumowaniem pewnego etapu osiągnięć badawczych Autorki. Stąd też – bardzo zresztą na miejscu – częste odwołania do koncepcji miasta postsocjalistycznego.

Szukanie niedostatków przekracza kompetencje autora niniejszej recenzji. Z kronikarskiego obowiązku wspomnieć wypada jedynie, że w tego rodzaju przeglądowej pozycji nieco problematyczny może wydawać się brak indeksu pojęć, który ułatwiałby nawigację po tomie i umożliwiał natychmiastowe odnalezienie koniecznego odwołania – zwłaszcza że, jak wspomniano, pojęcia

raz wprowadzone powracają często w różnych kontekstach. Z punktu widzenia merytoryki pracy poważniejszym brakiem wydaje się natomiast zbyt pobieżne potraktowanie kwestii bezdomności, zaledwie zasygnalizowanej przez Autorkę na dwóch stronach. Problematyka ta ma bogatą literaturę, a w postaci, w jakiej pojawiła się w książce, z powodzeniem mogłaby zostać wpleciona w inne wątki.

Wyżej zasygnalizowane drobne niedostatki nie umniejszają oczywiście wagi książki, nie mogą jednak, siłą rzeczy, nie zostać niezauważone na tle tak doskonale skomponowanej i niezwykle wartościowej merytorycznej całości, jaką jest publikacja Iwony Sagan. Autorka niezwykle wysoko ustawiła poprzeczkę – nie tylko samej sobie, ale i innym badaczom miasta. Zrecenzowana praca stanowi wartościowy przegląd liczących się dziś koncepcji miejskości, ponadto pozwala dostrzec, jak wiele wspólnego na płaszczyźnie teoretycznej mają przedstawiciele najrozmaitszych dyscyplin. Spotykają się tu geografia, socjologia, politologia, a także gospodarka przestrzenna, teorie rozwoju i wiele innych. Uświadomiamy sobie, że wszystkie te dziedziny wiedzy łączy wspólne „prawo do miasta”, w sensie pola badań – zgodnie z ujęciem Floriana Znanieckiego [2011]. Mając na uwadze wszystkie przedstawione zalety książki, należy podkreślić, że powinna ona stanowić pierwszy wybór każdego, kto przed rozpoczęciem naukowego „przedsięwzięcia” przystępuje do koniecznej kwerendy w obszarze studiów miejskich.

BIBLIOGRAFIA

- Bierwiaczonek Krzysztof.** 2016. *Spoleczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Bierwiaczonek Krzysztof, Barbara Lewicka, Tomasz Nawrocki.** 2012. *Rynki, malle i cementarze. Przestrzeń publiczna miast śląskich w ujęciu socjologicznym*. Kraków: NOMOS; Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach.
- Błaszczyk Mateusz.** 2013. *W poszukiwaniu socjologicznej teorii rozwoju miast. Meandry ekonomii politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Dymnicka Małgorzata.** 2013. *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Kowalewski Maciej.** 2016. *Protest miejski: przestrzenie, tożsamości i praktyki niezadowolonych obywateli miast*. Kraków: NOMOS.
- Kubicki Paweł.** 2016. *Wynajdywanie miejskości. Polska kwestia miejska z perspektywy długiego trwania*. Kraków: NOMOS.
- Sagan Iwona.** 2000. *Miasto – scena konfliktów i współpracy. Rozwój miast w świetle koncepcji reżimu miejskiego*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Smagacz-Poziemska Marta.** 2015. *Czy miasto jest niepotrzebne? (Nowe) przestrzenie życiowe młodych mieszkańców miasta*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

Uchwała nr 198 Rady Ministrów z dnia 20 października 2015 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Polityki Miejskiej. 2015. Warszawa. <http://www.infor.pl/akt-prawny/MPO.2015.216.0001235,uchwala-nr-198-rady-ministrow-w-sprawie-przyjecia-krajowej-polityki-miejskiej.html> [dostęp: 21.04.2017].

Znaniecki Florian. 2011. *Relacje społeczne i role społeczne. Niedokończona socjologia systematyczna.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.